

Τ. ΚΑΡΑΔΑΓΛΗ

ΜΟΡΩΙ ΛΕΥΓΑΛΕΩΙ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΑΠ. 785 Ρ. ΤΟΥ ΣΟΦΟΚΛΗ

[ΛΕΥΚΗ ΣΕΛΙΔΑ]

Τὸ ἀπόσπασμα παραδίδεται στὰ Ἑτυμολογικὰ λεξικά καὶ στὸ λεξικὸ τοῦ Φωτίου. Στὸ *Et. Gen.* (λ 72 ADLER - ALPERS) διαβάζουμε: *λευγαλέον τὸ ὑγρὸν ἄμυρον λευγαλέω Σοφοκλῆς καὶ πάλιν ἄμυρον δέ με λευγαλέω θανάτω τῷ δι' ὕδατος.* Στὸ *Et. M.* 561, 28: *λευγαλέον τὸ ὑγρὸν. παρὰ Σοφοκλεῖ ἄμυρον λευγαλέω.* Τέλος στὸ Λεξικὸ τοῦ Φωτίου: *λευγαλέα διάβροχος. οὕτω Σοφοκλῆς.* Συνδυάζοντας τὴ γλῶσσα τοῦ *Et. M.* μὲ τὴ γλῶσσα τοῦ Φωτίου ὁ NAUCK ἐξέδωσε *ἄμυρον λευγαλέα* (ἀπ. 717 N.²) καὶ παραβάλλοντας τὴ γλῶσσα τοῦ Ἡσυχίου *καταλευγαλέα κάθυγρος, καταληλιμμένη*, συσχέτισε τὸ ἀπόσπασμα πού ἀποκατέστησε μὲ τὸ ἀπ. 334 N.² ἀπὸ τὴν *Κρίσιν*, ἓνα σατυρικὸ δράμα τοῦ Σοφοκλῆ μὲ θέμα τὴν κρίση τοῦ Πάρη. Στὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ ἀναφερόταν ἢ συνήθεια τῆς Ἀφροδίτης νὰ ἀλείφεται μὲ ἀρώματα σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν Ἀθηνᾶ πού ἀλειφόταν μὲ λάδι.¹

Ἡ γραφὴ *ἄμυρον λευγαλέω* παραδίδεται μόνο στὸν κώδικα Α τοῦ *Et. Gen.* (Vat. gr. 1818), ἐνῶ τόσο ὁ Β (Laur. S. Marci 304) ὅσο καὶ οἱ κώδικες τοῦ *Et. M.* παραδίδουν *ἄμυρον λευγαλέω*. Ὁ KL. ALPERS, ὅπως εἶδαμε παραπάνω, προκρίνει τὴ γραφὴ τοῦ Β, ἐνῶ παλιότερα ὁ REITZENSTEIN² εἶχε προτιμήσει τὴ γραφὴ τοῦ Α, καὶ αὐτὴν εἶχε δεχτεῖ καὶ ὁ PEARSON στὴν ἔκδοση τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Σοφοκλῆ. Ὅτι ἡ γραφὴ *ἄμυρον λευγαλέω* εἶναι ἢ σωστὴ, ἐλπίζουμε νὰ φανεῖ ἀπὸ τὰ παρακάτω.

Ἡ σημασία τοῦ *λευγαλέος* στὸ ἀπόσπασμά μας δὲν εἶναι τελείως ξεκάθαρη, καὶ δὲν εἶναι καθόλου βέβαιο ὅτι πρέπει νὰ προτιμήσουμε τὴν ἐρμηνεία τῶν λεξικογράφων ἄμυρος ἀπὸ τὴ γνωστὴ σημασία ἄμυρος, ἐλεεινός, οἰκτρός, ὀλέθριος πού δίνουμε στὴ λέξη τὶς ὑπόλοιπες φορές πού ἀπαντᾷ στὴν ἑλληνικὴ γραμματεία.³ Κατὰ τὴ γνώμη μας, ἡ ἀναφορὰ τοῦ ὁμηρικοῦ

1. Παλιότερα ὁ KAMPBELL (*Sophocles, The Plays and Fragments*, Ὁξφόρδη 1879, τ. 2, σ. 549) εἶχε προτείνει τὴ διόρθωση *ἄμυρον μυδαλέα* πρὸς. Σοφ. Ἡλ. 166 δάκρυσι μυδαλέα.

2. <Inedita poetarum graecorum fragmenta>, *Index Lectionum in Academia Rostochiensis* I (1891/92), 14.

3. Βλ. LSJ λ. *λευγαλέος*: I. of persons, in sad or sorry plight, wretched II. of conditions etc., sore, baneful. Ἑτυμολογικὰ ἢ λ. σχετίζεται μὲ τὸ *λυγρός* καὶ *λοιγός*. Βλ. H. FRISK, *Griechisches Etymologisches Wörterbuch*, Χαϊδελεβέργη 1960. P. CHANTRAINE, *Dictionnaire Etymologique de la langue grecque*, Παρίσι 1974.

στίχου Φ 281=ε 312 νῦν δέ με λευγαλέω θανάτῳ (εἵμαρτο ἀλῶναι) στὸ *Et. Gen.* καὶ τὸ ἐρμῆνευμα ποὺ ἀκολουθεῖ πρέπει νὰ ἀποτελέσουν τὴν ἀφετηρία γιὰ τὴ διαλεύκανση τῆς σημασίας ποὺ ἔχει ἡ λέξη στὸ ἀπόσπασμα τοῦ Σοφοκλῆ. Πολὺ διαφωτιστικὰ εἶναι στὴν προκειμένη περίπτωση τὰ δύο ὁμηρικὰ χωρία, ἐνῶ τὰ ἀρχαῖα σχόλια σ' αὐτὰ βοηθοῦν νὰ κατανοήσουμε τοὺς λόγους ποὺ ὀδήγησαν τοὺς λεξικογράφους στὴ σημασιολογικὴ αὐτὴ μετάπτωση.

Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ποὺ συναντοῦμε τὸν πανομοιότυπο αὐτὸ στίχο, ὁ θάνατος ποὺ ἀπειλεῖ τοὺς ἥρωες εἶναι ὁ θάνατος ἀπὸ πνιγμὸ. Στὴν Ἰλιάδα εἶναι ὁ Ἀχιλλέας ποὺ κινδυνεύει νὰ πνιγεῖ ἀπὸ τὰ νερὰ τοῦ Σκάμανδρου, στὴν Ὀδύσεια ὁ Ὀδυσσεύς ἀπὸ τὴ φοβερὴ τρικυμία ποὺ στέλνει ὁ Ποσειδῶνας, ὅταν ὁ ἥρωας φεύγει ἀπὸ τὸ νησί τῆς Καλυψῶς πάνω στὴ σχεδιά. Ἔτσι ἐξηγεῖται πολὺ φυσικὰ πῶς ἡ ἔκφραση λευγαλέος θάνατος, ποὺ σήμαινε ἀπλῶς 'ὀλέθριος θάνατος', μὲ τὴ χρῆση τῆς γιὰ θάνατο ἀπὸ πνιγμὸ τὶς δύο αὐτὲς φορές κατέληξε νὰ ἐρμηνευτεῖ 'θάνατος ἀπὸ νερό, ὑγρὸς θάνατος'.

Τὴ διαδικασία αὐτῆς τῆς παρανόησης τὴν παρακολουθοῦμε στὰ ὁμηρικὰ σχόλια: Σχ. Ἰλ. Φ 281 BEKKER: λευγαλέω: χαλεπῶ, οὐ δινύρω, ὡς Ἡσίοδος. τί γὰρ ἐπὶ τοῦ 'λευγαλέοι τ' ἐσόμεθα' V. ἡ διπλῆ, ὅτι ἐκ τούτου οἱ νεώτεροι ἐξεδέξαντο λευγαλέον τὸν δινύρον· ἔτι δὲ κατὰ κοινωσίαν στοιχείων λευγαλέον ὀλέθριον, παρὰ τὸν λοιγόν. καὶ ἐν Ὀδυσσεΐα (2, 61) 'λευγαλέοι τ' ἐσόμεθα' A. Σχ. Ὀδ. ε 312 DINDORF: λευγαλέω θανάτῳ: ὅτι λευγαλέον θάνατον οἱ γλωσσογράφοι ἀποδεδώκασιν τὸν ἐν ὑγρῶ, ἐκ τε τούτων καὶ ἐκ τῶν ὑπ' Ἀχιλλέως ἐν τῇ πρὸς τὸν ποταμὸν μάχῃ λεγομένων. ἄμεινον δὲ ὀλέθριον, παρὰ τὸν λοιγόν. Q. ἀδόξῳ ἢ ἀδυνάτῳ, ἢ τῶ δι' ὕδατος. V. ⁴

Ὅπως βλέπουμε, στὰ ὁμηρικὰ σχόλια ὑπεύθυνοι γιὰ τὴ σημασία 'ὑγρὸς' θεωροῦνται οἱ ἀνεώτεροι. Δὲν ἔχει ἴσως ἄδικο ὁ LEHRS ⁵ ὅταν πιστεύει ὅτι μὲ τὸν ὄρο αὐτὸν οἱ σχολιαστὲς ὑπονοοῦν τὸν Σοφοκλῆ, εἶναι ὅμως πολὺ ἀμφίβολο ἂν πρέπει νὰ δεχτοῦμε καὶ τὴν ἀποψή του ὅτι οἱ σχολιαστὲς αὐτοὶ ἔχουν δίκιο ὅταν ὑποστηρίζουν ὅτι πραγματικὰ ὁ Σοφοκλῆς ἢ ἄλλοι ἀνεώτεροι ποιητὲς παρανόησαν τὸν Ὅμηρο καὶ χρησιμοποίησαν τὴ λέξη λευγαλέος στὴ σημασία 'ὑγρὸς'. Τὸ πιθανότερο εἶναι ὅτι οἱ γραμματικοὶ ἔκαναν τὸ λάθος παρασυρμένοι ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι καὶ τὶς δύο φορές ποὺ συνάπτεται στὸν Ὅμηρο τὸ ἐπίθετο αὐτὸ μὲ τὸ οὐσιαστικὸ θάνατος ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ θάνατο δι' ὕδατος. Καὶ ἡ παρανόηση πρέπει νὰ ἐμπεδώθηκε ἂν πράγματι καὶ ὁ Σοφοκλῆς χρησιμοποίησε τὴ συνώνυμη ἔκφραση λευγαλέος μόρος πάλι γιὰ θάνα-

4. Πρβλ. καὶ Σχ. Ἰλ. I 119: ὅτι οἱ νεώτεροι λευγαλέον τὸν δινύρον κλπ. Υ 109: ὅτι λευγαλέοις οὐ δινύροις, ὡς οἱ νεώτεροι κλπ.

5. K. LEHRS, *De Aristarchi Studiis Homericis*, Λειψία 1882, σ. 106.

το δι' ὕδατος.⁶ Στὴν πραγματικότητα ὁ Σοφοκλῆς πρέπει νὰ χρησιμοποίησε μιὰ καθιερωμένη ἤδη στὸ ἔπος στερεότυπη ἔκφραση⁷ γιὰ τὸ εἶδος αὐτὸ τοῦ θανάτου.

Πῶς ὅμως πρέπει νὰ δικαιολογηθεῖ τὸ γεγονός τῆς στερεότυπης αὐτῆς χρήσης τοῦ ἴδιου ἐπιθέτου ποὺ σημαίνει 'ὀλέθριος' γιὰ τὸ συγκεκριμένο αὐτὸ εἶδος θανάτου; Νομίζω ὅτι τὴν ἀπάντηση μπορούμε νὰ τῆ βροῦμε σὲ μιὰ πανάρχαια ἰνδοευρωπαϊκὴ δοξασία σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ πνιγμὸς εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν θάνατος, γιατί συνεπάγεται τὸν ἀφανισμό ὄχι μόνο τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ τῆς ψυχῆς.

Μιὰ πρώτη ἔμμεση μαρτυρία γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς δοξασίας αὐτῆς διακρίνουμε στὴν εὐρυνση τῆς σημασίας τοῦ λατινικοῦ ρήματος *necare*, ποὺ, ἐνῶ ἀρχικὰ σήμαινε 'πνίγω', κατέληξε νὰ σημαίνει γενικὰ 'φονεύω'. Σύμφωνα μὲ τὸν O. IMMISCH, ποὺ ἐξήγησε τὴ σημασιολογικὴ αὐτὴ ἀλλαγὴ μὲ ἀναφορὰ στὴ λαϊκὴ δοξασία ποὺ ἀναφέραμε, τὸ νερὸ ἐμποδίζει τὴν ψυχὴ νὰ ἐγκαταλείψει τὸ σῶμα μὲ τὴν τελευταία πνοή, καὶ ἔτσι ἐξολοθρεύεται κι αὐτὴ μαζί του.⁸

Μιὰν ἄλλη μαρτυρία βρίσκουμε σὲ μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ Συνέσιου πρὸς τὸν ἀδελφὸ του Εὐόπτιο, στὴν ὁποία περιγράφει μιὰ περιπέτεια ποὺ εἶχε σ' ἓνα θαλασσινὸ του ταξίδι πρὸς τὴ Λιβύη.⁹ Διηγεῖται ὅτι ξέσπασε μιὰ φοβερὴ τρικυμία καὶ κινδύνευε νὰ βυθιστεῖ τὸ πλοῖο αὐτανδρῶ. Καὶ συνεχίζει: ἐμὲ ἐν τοῖς δεινοῖς τὸ 'Ὀμηρικὸν ἔθραπτεν ἐκεῖνο, μὴ ἄρα ἀληθὲς εἶη τὸν καθ' ὕδατος θάνατον ὀλεθρον εἶναι καὶ αὐτῆς τῆς ψυχῆς. λέγει γὰρ ἔστιν ὅπου τῶν ἐπῶν «Αἴας δ' ἐξαπόλωλεν, ἐπεὶ πῖεν ἄλμυρον ὕδωρ»,¹⁰ τὸν ἐν θαλάττῃ θάνατον ἀκριβεστάτην ἀπώλειαν εἶναι τιθέμενος. οὐδένα γοῦν ἄλλον ἐξαπολωλέναι φησίν, ἀλλ' ἕκαστος ἀποθνήσκων «Ἄιδόσδε βεβήκει».¹¹ ταῦτ' ἄρα καὶ ἐν δυοῖν Νεκυίαιν¹² ὁ μικρὸς Αἴας οὐδαμοῦ τοῦ δράματος εἰσενήνεκται, ὡς τῆς ψυχῆς οὐκ

6. Πιο κοντὰ στὴν ἀλήθεια ἀπὸ τὸν LEHRS βρίσκεται τὸ LSJ ποὺ ἀποδίδει τὴ σημασία 'ὕγρὸς' σὲ παρανόηση τοῦ ἀποσπάσματος τοῦ Σοφοκλή.

7. Ὁ A. DEBRUNNER στὴ μελέτη του <Die Adjektiva auf -αλεος>, *IF* 23 (1908/9), 34-36 διαπιστώνει ὅτι τὰ ἐπίθετα σὲ -αλεος εἶναι ἐντελῶς ξένα πρὸς τὴν αὐστηρὴ ἀττικὴ διάλεκτο, ὅτι σπάνια ἀπαντοῦν στὴν κωμωδία κι ἀκόμη σπανιότερα στὴν τραγωδία, ἀλλὰ καὶ ὅσα ἀκόμη ἀπαντοῦν στὴν τραγωδία εἶναι τὶς περισσότερες φορές παρμένα ἀπὸ τὸν Ὀμηρο.

8. O. IMMISCH, <Necare>, *RhM* 80 (1931), 98-102.

9. Βλ. HERCHER, *Epistolographi Graeci*, 642 ἐξξ.

10. Βλ. δ 511. Ὁ O. IMMISCH, ὅ.π., πιστεύει ὅτι ὁ Ἀρίσταρχος δὲν ὀβέλισε τὸν ὀμηρικὸ αὐτὸ στίχο, παρόλο ποὺ παραδίδεται σὲ πολὺ κακὴ κατάσταση (στὰ ἀρχαῖα σχόλια χαρακτηρίζεται λίαν εὐτελής), ὄχι ἀπὸ ἀπροσεξία, ὅπως νόμισαν παλιοὶ καὶ νέοι κριτικοί, ἀλλὰ γιατί πίστευε ὅτι γιὰ τὸν Ὀμηρο ὁ θάνατος στὴ θάλασσα ἦταν κάτι τὸ τελείως ἀπεχθές.

11. Π 856, X 362 κ.ά.

12. λ καὶ ω.

οὔσης ἐν Ἄιδου. Καὶ σὰν μιὰ ἀκόμη ἐπιβεβαίωση γιὰ τὸ ὅτι ὁ Ὅμηρος ἔτσι σκέπτεται γιὰ τὸ θάνατο στὸ νερό, προσθέτει ὁ Συνέσιος: καὶ Ἄχιλλεύς, ἀνὴρ εὐψυχότατός τε καὶ φιλοκινδυνότατος, ἀποδειλιᾷ πρὸς τὸν ἐν ὕδατι θάνατον, ὄν γε καὶ λευγαλέον καλεῖ. Αὐτὴ τῇ δοξασίᾳ, συνεχίζει ὁ Συνέσιος, φαίνεται πὼς τῇ συμμερίζονταν καὶ οἱ στρατιῶτες ποὺ ταξίδευαν μαζί του στὸ ἴδιο πλοῖο: τούτους ἐλίττων τοὺς λογισμοὺς ὁρῶ τοὺς στρατιώτας ἅπαντας ἐσπασμένους τὰς μαχαίρας, καὶ πνθόμενος ἐμάνθανον παρ' αὐτῶν ὡς καλὸν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος ὄντας ἔτι πρὸς τὸν ἀέρα τὴν ψυχὴν ἐρυγεῖν, ἀλλὰ μὴ πρὸς κῦμα χανόντας. τούτους αὐτοφνεῖς Ὀμηρίδας ἐνόμισα καὶ ἐθέμην τῷ δόγματι.

Ἄλλη μιὰ μαρτυρία γιὰ τὸ ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ πνιγμένου δὲν κατεβαίνει στὸν Ἄδη, ἀλλὰ πλανιέται, ἔχουμε στὸν Ἄχιλλέα Τάτιο (5, 16) ὅπου ὁ Κλειτοφώντας μιλώντας στὴ Μελίττη γιὰ τὴ Λευκίππη, ποὺ τῇ νομίζει πεθαμένη, λέει: οὐκ ἤκουσας ὡς ἐν θαλάσῃ τέθνηκεν; ἔτι πλέω Λευκίππης τὸν τάφον. τάχα που περὶ τὴν ναῦν αὐτῆς εἰλεῖται τὸ εἶδωλον. λέγουσι δὲ τὰς ἐν ὕδατι ψυχὰς ἀνηρημένας, μηδὲ εἰς Ἄιδου καταβαίνειν ὅλως, ἀλλ' αὐτοῦ περὶ τὸ ὕδωρ ἔχειν τὴν πλάνην.

Ἡ ἴδια λαϊκὴ δοξασία φαίνεται ὅτι ὑπόκειται καὶ σὲ ἓνα χωρίο ἀπὸ τὴν Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννου (20, 13) ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὴν κρίση τῶν νεκρῶν κατὰ τὴ Δευτέρα Παρουσία: καὶ ἔδωκεν ἡ θάλασσα τοὺς νεκροὺς τοὺς ἐν αὐτῇ, καὶ ὁ θάνατος καὶ ὁ Ἄιδης ἔδωκαν τοὺς νεκροὺς τοὺς ἐν αὐτοῖς. Ἡ ἐρμηνεία ποὺ δίνεται ἀπὸ μερικοὺς θεολόγους εἶναι ἡ ἀκόλουθη: Ὅσοι ἄνθρωποι καταποντίζονται στὴ θάλασσα, μένουν ἐκεῖ ὡς τὴν ἡμέρα τῆς Κρίσεως, ἐνῶ ὅσοι πεθαίνουν στὴ γῆ πηγαίνουν στὸν Ἄδη...¹³

Προβληματικὸ παραμένει τὸ νόημα τοῦ ἀποσπάσματος 36 τοῦ Ἡρακλείτου (= Κλήμ. Στρομ. VI, 17, 2), ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὸ θάνατο τῆς ψυχῆς: ψυχῆσι θάνατος ὕδωρ γενέσθαι, ὕδατι δὲ θάνατος γῆν γενέσθαι· ἐκ γῆς δὲ ὕδωρ γίνεται, ἐξ ὕδατος δὲ ψυχὴ. Πολλὲς γνώμες ἔχουν διατυπωθεῖ γιὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ ἀποσπάσματος αὐτοῦ. Ἐδῶ μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ γνώμη τοῦ Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗ ὅτι αὐτὸ ἀπηχεῖ τὴ λαϊκὴ δοξασία γιὰ τὸν πλήρη ἀφανισμό τῆς ψυχῆς μὲ τὸν πνιγμό. Κι αὐτὸ ἐνισχύεται ἴσως ἀπὸ τὴν παρατήρηση ὅτι ὁ Ἡρακλείτος ἔχει τὴ ροπὴ νὰ ἀντλεῖ ἀπὸ τὰ δεδομένα τῆς καθημερινῆς ζωῆς σύμβολα γιὰ νὰ δηλώνει ἐποπτικὰ τὴ διδασκαλία του, ὥστε δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶχε ὑποστῆ κι ἐδῶ κάποιαν ἐπίδραση ἀπὸ τὶς λαϊκὲς ἀντιλήψεις.¹⁴ Πάντως,

13. Βλ. ΑΠΟΣΤ. ΜΑΚΡΑΚΗ, Ἐρμηνεία τῆς Ἀποκαλύψεως Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, Ἀθήναι 1928, σ. 506.

14. Κ. Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗ, <Φιλολογικὰ σημειώματα εἰς τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Ἡρακλείτου>, Πλάτων 12 (1960), 288-9· βλ. καὶ Θ. ΒΕΓΚΟΥ, Ὁ θάνατος στὴ σκῆψη τοῦ Ἡρακλείτου, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 60, σημ. 1.

όσο κι αν είναι ενδιαφέρουσα ή έρμηνεία αυτή του άποσπάσματος του 'Ηρακλείτου, δέν είναι δυνατό να τή θεωρήσουμε άναμφισβήτητη.

Υπολείμματα τής πανάρχαιας αυτής δοξασίας βρίσκουμε και στις σημερινές λαϊκές αντίληψεις, σύμφωνα με τις όποιες το πτώμα του πνιγμένου πρέπει με κάθε τρόπο να βρεθεί και να ένταφιαστεί.¹⁵ "Αλλωστε το θέμα του θανάτου από πνιγμό αποτελεί μοτίβο άκόμη και στη σύγχρονη λογοτεχνία.¹⁶

Υστερα άπ' όλα αυτά είναι πολύ πιθανό ότι το άπόσπασμα 785 P. του Σοφοκλή όχι μόνο πρέπει να γραφτεί μόρφω λευγαλέω (και όχι μόρφω λευγαλέω) αλλά και να έρμηνευτεί όπως τα όμηρικά παράλληλα 'με όλέθριο θάνατο από πνιγμό'. Και αν είναι σωστή αυτή ή υπόθεση δέν είναι ίσως δύσκολο να έντοπίσουμε ποιός είναι ο Σοφοκλείος ήρωας που πέθανε με τέτοιο θάνατο. 'Από πνιγμό πεθαίνει ο Αϊας ο Λοκρός και ο θάνατός του πρέπει να είναι το θέμα τής όμώνυμης τραγωδίας του Σοφοκλή.¹⁷

Ο PEARSON¹⁸ προσπαθεί να προσδιορίσει το περίγραμμα του μύθου τής τραγωδίας. Μολονότι άναγνωρίζει τις δυσκολίες που αντιμετώπιζει για να συμπληρώσει τις λεπτομέρειες τής υπόθεσης και τα διάφορα στάδια, μέσα από τα όποια περνούσε ή τραγική περιπέτεια, ώστόσο δέχεται ότι τα δύο κύρια σημεία που κάλυπτε ή δράση του έργου πρέπει να ήταν ή άθώωση του Αϊαντα από τους 'Αχαιούς για το βιασμό τής Κασσάνδρας¹⁹ και ο θάνατός του στους Γυραίους βράχους²⁰ που άκολούθησε. Αυτό το δεύτερο ήταν άδύνατο να παρουσιαζόταν πάνω στη σκηνή και πρέπει ή να περιγραφόταν από κάποιον άγγελιοφόρο ή να προλεγόταν από κάποιο θεό. Ο PEARSON πιστεύει ότι πρέπει να προτιμηθεί ή έκδοχή τής άγγελικής ρήσης. Ούτε ή μία ούτε ή άλλη δυνατότητα μπορεί βέβαια να άποκλειστεί. Τα πρόσφατα δημοσιευμένα

15. Βλ. *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, herausg. von H. BÄCHTOLD-STÄUBLI, Βερολίνο και Λειψία 1929/30, τ. 2, σ. 981 έξξ. στο άρθρο *ertrinken*, *Ertrunkener*, όπου καταγράφονται πολλές δοξασίες και δεισιδαιμονίες για τον πνιγμό.

16. Βλ. Θ. Σ. ΕΛΙΟΤ, "Ερημη χώρα, (Δ. Θάνατος από πνιγμό), μετ. Γιώργου Σεφέρη, 'Αθήνα 1973.

17. Πρβλ. Λουκ. *Περί Όρχ.* 46: καθ' έκαστον γούν τών εκεί (δηλ. στην Τροία) πσόντων δρᾶμα τῆ σκηνῆ πρόκειται...ή κατά Παλαμήδους έπιβουλή και ή Ναυπλίου όργη και ή Αϊαντος μανία και ή θατέρον έν ταίς πέτραις άπώλεια.

18. *The Fragments of Sophocles*, Cambridge 1917, τ. I, σ. 8 έξξ.

19. Βλ. Πρόκλου Χρηστομάθεια: Κασσάνδραν δέ Αϊας Όιλέως προς βίαν άποσπών συνεφέλκεται το τής 'Αθηνᾶς ξόανον' έφ' ό παροξυνθέντες οι "Ελληνες καταλεῦσαι βούλονται τον Αϊαντα. ο δε επί τον τής 'Αθηνᾶς βωμόν καταφεύγει, και διασφύζεται εκ του έπικειμένου κινδύνου. (T. W. ALLEN, *Homeri Opera*, 5ος τόμος, 'Οξφόρδη 1912, σ. 108).

20. δ 499-511.

παπυρικά αποσπάσματα του «Αΐαντα Λοκροῦ» τοῦ Σοφοκλῆ²¹ ἀποδεικνύουν ὅτι ἓνα ἀπὸ τὰ πρόσωπα τοῦ ἔργου ἦταν ἡ Ἀθηνᾶ πού παρουσιαζόταν ὀργισμένη γιὰ τὴ βεβήλωση τοῦ ἱεροῦ τῆς καὶ τὴν ἀνατροπὴ τοῦ ξοάνου τῆς.²² Ἄν ἀργότερα θὰ προέλεγε καὶ τὴν τιμωρία τοῦ ἱερόσυλου δὲν εἶναι βέβαιο. Αὐτὸ πού μποροῦμε ὁμῶς μὲ κάποια βεβαιότητα νὰ ὑποστηρίξουμε εἶναι ὅτι, ἂν πραγματικὰ τὸ ἀπ. 785 P. ἀνήκει σ' αὐτὴν τὴν τραγωδία, πρέπει νὰ προέρχεται ἀπὸ κάποιο χορικό, γιὰτὶ ὁ χορίαμβος λευγαλέω εἶναι ἀδύνατο νὰ ἐνταχθεῖ στὸ τραγικὸ ἰαμβικὸ τρίμετρο.

Σπουδαστήριο Κλασικῆς Φιλολογίας
καὶ Ἀρχαίας Ἱστορίας

Τ. ΚΑΡΑΔΑΓΛΗ

21. P. Oxy. XLIV (1976), σ. 1-26.

22. P. Oxy. 3151 ἀπ. 2.